

V L A A M S P A R L E M E N T

stuk **463** (2009-2010) – Nr. 1
ingediend op 29 maart 2010 (2009-2010)

Hoorzitting

over ouderen en cultuurparticipatie

Verslag

namens de Commissie voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media
uitgebracht door de heer Lieven Dehandschutter

Samenstelling van de commissie:

Voorzitter: de heer Philippe De Coene.

Vaste leden:

de heren Carl Decaluwe, Paul Delva, Johan Verstreken, Veli Yüksel;
de heren Erik Arckens, Johan Deckmyn, Wim Wienen;
de heren Jean-Jacques De Gucht, Herman Schueremans;
de heren Philippe De Coene, Chokri Mahassine;
de heer Lieven Dehandschutter, mevrouw Danielle Godderis-T'Jonck;
de heer Jurgen Verstrepen;
de heer Bart Caron.

Plaatsvervangers:

de heer Ludwig Caluwé, de dames Martine Fournier, Vera Jans, Tinne Rombouts;
de heer Chris Janssens, de dames Katleen Martens, An Michiels;
de heren Peter Gysbrechts, Bart Tommelein;
de dames Caroline Gennez, Yamila Idrissi;
de heren Wilfried Vandaele, Kris Van Dijck;
mevrouw Ulla Werbrouck;
de heer Luckas Van Der Taelen.

De Commissie voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media organiseerde op 4 maart 2010 een hoorzitting over het onderzoek ‘Klaar? Actie! Over ouderen en cultuurparticipatie’.

Het onderzoek werd toegelicht door prof. dr. Dominique Verté, en mevrouw Liesbeth De Donder, assistente faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen, VUB.

1. Toelichting van het onderzoek over ouderen en cultuurparticipatie

De heer Dominique Verté: Het ouderenonderzoek is een behoefteonderzoek in de vijf provincies, dat in meer dan 90 gemeenten heeft plaatsgevonden. Het is een enquête bij 44.000 ouderen, niet enkel over cultuur- en cultuurparticipatie. De antwoorden moeten lokale besturen een leidraad bieden om te besturen. In Brugge is de sociale participatie sterk gestegen nadat de overheid een aantal stimuli heeft ingevoerd gebaseerd op het onderzoek. Het boek wil de mate en de aard van de cultuurparticipatie bij ouderen in kaart brengen met als doel de lokale besturen aan te sturen. Het onderzoek is trouwens enkel gevoerd bij zelfstandig wonende ouderen, niet bij ouderen in woonzorgcentra.

De respondenten zijn proportioneel gestratificeerd in de gemeente, het is dus een getrouwe weergave van de gemeentelijke populatie. Ongeveer 70 percent van de 60-plussers heeft enkel lager secundair onderwijs genoten. In de top 10 van favoriete cultuurvormen staan Vlaamse en klassieke muziek op de eerste plaatsen. Daarna volgen comedy, hedendaags theater en klassieke kunsten. Wezenlijk is dat ouderen als normale cultuurconsumenten willen beschouwd worden. Ze willen zowel participeren aan de zogenaamde hogere als aan de lagere cultuurvormen, zowel aan de brede als aan de smalle cultuurvormen. Zij wijken eigenlijk slechts beperkt af van de andere populaties. Zij hebben een hekel aan betutteling en paternalisme.

De helft van de 60-plussers participeert nooit aan cultuur. Dat percentage ligt veel hoger dan dat van andere leeftijdsgroepen. Uit de Vlaamse Regionale Indicatoren, VRIND, blijkt ongeveer 22 percent voor de doorsnee populatie. Ongeveer 18 percent van de ouderen participeert één tot twee keer per jaar aan cultuur. Dat zijn de zogenaamde passanten. Het blijkt niet te kloppen dat mensen die de weg naar cultuur gevonden hebben, blijven participeren. De passanten zijn een amorfe populatie. Een derde van de ouderen participeert frequent aan cultuur, en aan allerlei vormen ervan. Ze zorgen ook voor cultuurtransmissie naar de kleinkinderen.

Dat de meeste ouderen niet zouden participeren omdat ze geen interesse hebben, is een containerbegrip dat heel wat andere motieven verbergt. Ongeveer 24 percent van de onderzochte populatie vindt culturele activiteiten te duur. Ongeveer 40 percent van de ouderen geeft aan moeilijk tot zeer moeilijk rond te komen. Uit vorige onderzoeken blijkt dat ze dan eerst in culturele participatie en ontspanning knippen. Participeren is niet alleen het toegangsticket betalen, het vergt de juiste kledij, eventueel iets consumeren of vrienden trakteren. Ook het tijdstip van de voorstelling verhindert dat bepaalde respondenten deelnemen aan culturele initiatieven.

De participatie daalt ook met de leeftijd. Dat heeft te maken met gezondheid en mobiliteit, maar vooral ook met socialisatie. 80-plussers zijn trouwens voornamelijk vrouwen. De primaire en secundaire socialisatie in het gezin van herkomst en in het onderwijs spelen een belangrijke rol. De scholingsgraad van vooral de hoogbejaarden is laag. In die populatie was participeren aan cultuur een aangelegenheid van de happy few. De onderzoekers zijn van oordeel dat de post-pensioneringsfase mogelijkheden biedt om een nieuwe socialisatie in cultuurparticipatie te realiseren.

Naarmate de oudere beter opgeleid is, verhoogt de participatie. De enige uitzondering daarop zijn de passanten, daarin zijn alle opleidingsniveaus gelijk vertegenwoordigd. De participatie verhoogt ook met het inkomen. Ook die factor speelt geen rol voor de passanten. Voor alle variabelen zijn er regressies gebeurd zodat de relatieve impact duidelijk werd. Zo zijn de echte effecten eruit gedistilleerd.

Het vaakst participeren mensen met minstens een diploma van lager humaniora tussen 60 en 75 jaar. Hoe hoger de opleiding, hoe hoger de participatie. Het gaat vooral om partners en mensen die gescheiden zijn. Uit het onderzoek van de sportparticipatie blijkt trouwens dat participatie voor gescheiden mensen een datingcircuit is, omdat dat voor ouderen niet bestaat. Participatie dient om nieuwe relaties te vinden, maar vooral om relaties intiemer te maken.

Een belangrijke drempel voor cultuurparticipatie bij ouderen is nabijheid. Naarmate mensen ouder worden, worden de cultuurvoorzieningen in de buurt belangrijker. Bijna een derde van de ouderen wil een bioscoop in de omgeving. Voor filmprojectie zijn niet langer ingewikkelde constructies of speciale ruimtes nodig. Na de centralisatietendens van cultuur en dienstverlening, vraagt de oudere om decentralisatie.

De meeste ouderen hebben een auto, maar dat heeft weinig invloed op de cultuurparticipatie. Tram, trein en bus zijn belangrijke vervoersmodi, maar slechts voor een bepaald segment van de ouderenpopulatie: vooral de gezondere, beter opgeleide en rijkere ouderen. Collectief geïndividualiseerd vervoer zoals minder mobiele centrales maakt het voor een vierde van de populatie mogelijk om aan cultuur te participeren. Het zijn vaak de enige mogelijkheden die deze mensen hebben om te participeren. Het aantal hoogbejaarden zal het snelst toenemen, de behoefte aan dat collectief geïndividualiseerd vervoer dus ook.

Een andere belangrijke drempel is de graad van sociale verwevenheid. Sociale relaties hebben twee functies: afkijken hoe je bepaalde activiteiten moet doen – zoals een busticket kopen en telefoneren – en intimiteit scheppen. Naarmate men ouder wordt daalt het facet van het leren, waardoor de uitgebreidheid van het netwerk niet meer zo belangrijk is, maar het facet van de intimiteit, de diepgang van de sociale relaties, wordt des te meer belangrijk. Daarbij spelen buurt, territorium en afstand een belangrijke rol. Hoe meer relaties de ouder heeft, hoe meer tevreden hij is over die relaties, hoe meer hij participeert. Als de oudere te veel gericht is op dergelijke relaties, participeert hij minder. Als hij te veel naar binnen gericht is, is hij niet meer in staat zich naar buiten te richten.

Participatie aan het verenigingsleven is sterk verbonden aan cultuurparticipatie. Daarbij speelt het geen rol of de oudere nu nog lid is van een vereniging of het ooit is geweest. Dat heeft allicht te maken met de socialisatie in dergelijke organisaties.

De conclusies van het onderzoek zijn: de helft van de ouderen participeert nooit; een deelname aan cultuur is geen garantie voor frequente participatie; cultuurparticipatie is een sociaal gebeuren; er zijn een aantal drempels. Ouderen zijn meer dan andere leeftijdscategorieën een zeer heterogene groep. Achterstelling is een cumulatief fenomeen. Dé oplossing bestaat niet. Cultuurparticipatie wordt beïnvloed door een aantal sociaaldemografische componenten, maar die zijn op zich ontoereikend om de drempels te verklaren.

Voor een leeftijdsvriendelijk aanbod moet er cultuur aangeboden worden in de nabije leefomgeving van de oudere. Mobiliteit van ouderen is geen garantie voor participatie. Nabijheid is het sleutelwoord. Ook het tijdstip van het aanbod is belangrijk. Een derde van de ouderen komt 's avonds nooit buiten. Ouderen willen niet naar voorstellingen voor

enkel ouderen. Ze prefereren een divers publiek. Veel ouderen vragen cultuurvoorstellingen direct na schooltijd zodat ze er met hun kleinkinderen heen kunnen.

Cultuurparticipatie is onlosmakelijk verbonden met participatie aan het verenigingsleven, buurtbetrokkenheid en sociale cohesie. Om de cultuurparticipatie te verhogen moet de overheid vooral inzetten op lokale sociale cohesie. Mensen die participeren aan cultuur zijn meer tevreden over de politiek, over de omgeving, zijn meer betrokken bij de samenleving en zullen zich sneller wagen aan vrijwilligerswerk.

De onderzoekers raden de lokale bewindslieden aan om een beroep te doen op de bestaande verenigingen. 29 percent van de ouderen is lid van een ouderenorganisatie, een derde van de anderen is rekruteerbaar. Er is dus nog heel wat werk aan de winkel. Inzetten op het verenigingsleven, verhoogt ook de cultuurparticipatie. Krantenlezers participeren meer aan cultuur, televisiekijkers minder. Een gelijkaardig verband geldt trouwens voor onveiligheidsgevoelens.

2. Vragen van de commissieleden en antwoord van de onderzoekers

De heer Paul Delva: Ik ben lang voorzitter geweest van een cultureel centrum, een gemeenschapscentrum in Brussel. Ik sta versteld van de conclusie dat er geen roep zou zijn naar enkel ouderenvoorstellingen. Wat betekent dat precies? Allicht is er wel een publiek voor ouderenvoorstellingen, maar allicht vormen zij niet de meerderheid van de cultuurparticipanten. Heeft het onderzoek daar een percentage opgekleefd?

De heer Dominique Verté: We kunnen daar geen percentage van geven, maar ouderen worden meestal benaderd vanuit dat betuttelende perspectief. Een bepaalde groep wil inderdaad alleen maar naar ouderenvoorstellingen maar daarnaast is er een gedifferentieerd aanbod nodig dat aansluit bij de doorsnee wensen en verwachtingen.

Mevrouw Yamila Idrissi: Rimpelrock kent een enorm succes. Dat maakt toch voldoende duidelijk dat er een vraag is naar culturele activiteiten specifiek op ouderen gericht.

Ouderen vragen naar lokale cinema's. Lokale, kleinere cinema's verdwijnen echter stelselmatig, er blijven alleen mastodonten over.

De heer Dominique Verté: De centralisatiebeweging speelt zich af op heel wat vlakken en begint nu haar volle gewicht te hebben. Ook de lokale slaggers en bakkers verdwijnen.

Het klopt dat Rimpelrock veel succes kent. Maar al te veel staart men zich blind op de ouderen die zich kunnen verplaatsen, gezond zijn en voldoende kapitaalkrachtig zijn. Er zijn veel mensen die de mogelijkheden niet hebben. Zij zijn gebaat bij lokale culturele mogelijkheden. Uiteraard moeten beide vormen gecombineerd worden.

Mevrouw Griet Coppé: Cultuur dichterbij de mensen brengen is niet altijd even gemakkelijk. Blijkbaar bevelen de onderzoekers aan om meer voorstellingen te organiseren in de culturele centra, de buurtcentra, de parochiale centra enzovoort.

De heer Dominique Verté: Het nieuwe Woonzorgdecreet maakt het mogelijk dat woonzorgcentra een functie in de buurt vervullen. Die centra hebben polyvalente zalen die geschikt zijn voor lokale cultuur. In Nederland worden er culturele activiteiten georganiseerd in de rusthuizen. Dat zorgt ervoor dat mensen een gunstiger beeld krijgen van de rusthuizen, dat de drempel verlaagt, dat de sociale controle verhoogt. Naast de rusthuizen is het ook mogelijk in andere gebouwen, zoals scholen, culturele activiteiten te organi-

seren. Maar dat vergt creativiteit. Ik verwacht van een culturele sector op lokaal niveau creativiteit. Dat ontbreekt momenteel.

De heer Lieven Dehandschutter: Om de aanbevelingen te realiseren is het nodig op lokaal vlak af te stappen van de verkokering en van de verticale organisatiestructuur, zoals de cultuurraad die naast de seniorenraad bestaat, zonder of met weinig dwarsverbindingen. De raden van bestuur van cultuurcentra zijn vaak op het culturele verenigingsleven geënt, met sporadisch een vertegenwoordiger van de jeugdraad, maar zelden of nooit een vertegenwoordiger van een seniorenvereniging. Dat heeft gevolgen voor de programmering, de inhoud en het tijdstip.

Meer gebruik van de wijkinfrastructuur doet denken aan wat verenigingen het voorbije decennium ontdekt hebben, onder meer het Davidsfonds. Dat fonds programmeert naast zijn klassieke aanbod ook activiteiten overdag. Zo kent Universiteit Vrije Tijd een overweldigend succes. Systemen van kansenpassen gericht promoten en stimuleren, kan verhelpen aan problemen van betaalbaarheid. Nadruk op specifieke activiteiten voor 60-plussers of op grote evenementen zoals Rimpelrock moet blijikbaar worden vermeden.

De heer Dominique Verté: De onderzoekers hebben de cultuurraden, de seniorenraden en de jeugdraden onderzocht. De raden doen vooral niet wat ze moeten doen en vooral wel wat ze niet moeten doen. In de cultuurraden zitten veel ouderen, maar de raden participeren vooral passief, maar weinig actief. Ze moeten zich niet bezighouden met het organiseren van activiteiten maar vooral met het samenbrengen van lokale actoren. Het doel moet zijn het beleid te adviseren en de lokale actoren, onder meer de ouderen, te stimuleren.

De meeste ouderen zijn in staat en bereid om actief bij te dragen tot de constructie van de lokale samenleving. Dat vergt een actieve participatie in plaats van een passieve. Om in een seniorenraad zitting te krijgen moet iemand gemiddeld 12,7 jaar lid zijn van een ouderenorganisatie. Dat zegt voldoende. De meeste leden van de ouderenraad voelen zich te oud om aan politiek te doen. Maar politieke beïnvloeding en participatie zijn dan onmogelijk. Participatie wil niet alleen zeggen het beleid beïnvloeden maar ook actoren stimuleren om hun rol te spelen. Op dat vlak is het socioculturele veld momenteel in een winterslaap. Er is een ongelofelijk rekruteringspotentieel maar de organisaties rekruteren niet. Het reconstrueren van lokale netwerken vergt lokale, kleinschalige, wijkgerichte initiatieven. Na de periode van deconstructie is er nu behoefte aan een periode van reconstructie.

De heer Bart Caron: Zijn er factoren van non-participatie? Zijn de factoren die participatie bevorderen bij ouderen niet dezelfde als bij de rest van de bevolking, alleen meer uitgesproken? Investeren in volwassenen vandaag is daarom investeren in de ouderen van morgen.

Is er geen breuklijn in de ouderengroep? Het aparte ouderenaanbod heeft te maken met een smaakontwikkeling, een cultuurpatroon van vroeger, waar vooral mensen ouder dan 75 jaar naar zoeken. Die groep sterft langzamerhand uit. Ik heb de indruk dat de jonggepensioneerden de cultuurvoorkeuren van de actieve bevolking delen. In rusthuizen worden heel wat voorstellingen georganiseerd. Die zijn zeer nabij maar ook vaak ouderwets. Is die breuk er? Hoe kan die overbrugd worden? Ook bij ouderen zou er veel aandacht moeten gaan naar de informele participatie en de informele netwerken en verenigingen. De brede sociaal-culturele verenigingen als de Kristelijke Arbeidsvrouwenbeweging, KAV, eroderen ten voordele van andere circuits. Mensen doen wel degelijk samen aan cultuur. Zou dat geen kansen bieden aan de sociaal-culturele sector? Zo is het mogelijk om eventueel een lossere verbinding aan te gaan, geen traditionele afdeling. Die oplossing sluit aan bij de correlatie tussen sociale netwerken en cultuurparticipatie.

De heer Dominique Verté: De breuklijn bij ouderen ligt in de socialisatie vóór 1930. De primaire en de secundaire socialisatie zal verbeteren. Dat neemt niet weg dat de individuele factoren samen sporen met factoren als afstand, tijd, tijdstip, middelen, verwevenheid.

Er bestaat een klassieke post-moderne participant, maar er is ook een andere groep. Het komt erop aan op beide groepen in te spelen. De heroriëntatie in het Katholiek Vormingswerk van Landelijke Vrouwen, KVLV, combineert die twee bewegingen. Welk soort organisatie en verbinding gemaakt wordt, is eigenlijk weinig van belang, zo lang ze maar gebeurt. In Vlaanderen participeert 16 procent van de bevolking aan vrijwilligerswerk, in Nederland 49,5 procent. De enige reden is de betere lokale organisatie in vaak protestantse parochies in Nederland.

De heer Johan Verstreken: Ik ben blij dat het onderzoek mijn intuïtie bevestigt dat cultuur op wijkniveau zinvol is. Hoe krijg je de ouderen naar culturele activiteiten? De socioculturele organisaties hebben daar een rol in. Stellen de onderzoekers de manier waarop culturele activiteiten georganiseerd worden in vraag?

Hoe werden de gemeenten die deelnamen aan het onderzoek, geselecteerd? Is er een verschil tussen de centrumgemeenten en de kleinere gemeenten? Vlaamse muziek, zelfs zogenaamde ouderwetse muziek, is herkenbaar voor ouderen. Er is een publiek voor en er zou een nationale zender voor populaire Vlaamse muziek moeten zijn. Betaalbare optredens zijn ook belangrijk, het inkomen van veel ouderen is laag. Hebben de onderzoekers een advies aan de minister van Cultuur over betaalbare cultuur? Senioren houden minder van vernieuwende alternatieve culturele activiteiten, maar eerder van herkenbaar, positief, sociaal, pretentieloos amusement. Ook dat is cultuur.

Mevrouw Liesbeth De Donder: Het onderzoek verloopt in samenwerking met de provinciebesturen. Enkel de provincie Antwerpen heeft niet deelgenomen. De provinciebesturen deden een oproep, de gemeenten konden zelf beslissen of ze deelnamen. Momenteel zijn er al een 150 gemeenten aan bod gekomen. Bij de analyses is rekening gehouden met het culturele aanbod en niet zozeer met de urbanisatiegraad, maar er is een duidelijke band tussen die twee factoren. Het culturele aanbod speelt wel degelijk een rol, vooral in de overgang van passant naar frequente participant. In de overstap van niet-participant naar passant spelen het culturele aanbod of de culturele uitstraling van een gemeente geen rol.

Een cultuurcentrum organiseerde bijvoorbeeld een maandelijkse seniorenmiddag met telkens ongeveer 500 deelnemers. Het aanbod was heel gevarieerd, maar soms klaagden ouderen dat het niet zo goed was. Het centrum zocht een manier om die klachten te vermijden en wou de ouderen gerichter laten kiezen. Nu bewijst hun deelname net dat ze open staan voor verschillende cultuuruitingen, dat ze overal willen van proeven. Dergelijke openheid is er bij de jeugd niet altijd. Cultuur gaat ook gepaard met sociale contacten, misschien is dat de reden waarom ouderen naar elke voorstelling in het centrum komen. De Vlaamse muziek is belangrijk, maar een goede mix is noodzakelijk. Dat geldt niet alleen voor het aanbod maar ook voor het publiek.

De heer Johan Verstreken: Voor deze doelgroep zijn de traditionele culturele zalen met hun opstelling in rijen waarschijnlijk niet zo geschikt, het is beter dat het publiek aan tafels zit waar het iets kan drinken en een woordje kan wisselen. Dergelijke zalen voor een publiek van 500 personen zijn echter zeldzaam.

Mevrouw Liesbeth De Donder: Deze premisse is niet noodzakelijk juist, en er is geen nood aan dergelijk grote zalen. Iets drinken en wat keuzen kan ook voor of na de voorstelling.

Mevrouw Yamila Idrissi: De groep senioren groeit, het aanbod moet zich daaraan aanpassen. Is het aanbod voldoende groot? Zijn er voldoende zalen? Cultuur kan een belangrijke rol spelen om de eenzaamheid van ouderen te doorbreken.

Mevrouw Liesbeth De Donder: De groep senioren groeit. Allicht zal het aanbod op de groeiende vraag inspelen. Het is niet zozeer nodig grote polyvalente centra bij te bouwen maar wel op wijkniveau beter gebruik te maken van de bestaande infrastructuur. Oudere mensen wier gezondheid te wensen overlaat, nemen minder deel aan het maatschappelijke leven, dus ook aan cultuur. Dat is evident, maar misschien is er iets aan te doen. Een vierde van de mensen die een beroep doen op Minder Mobielen Centrales, doet frequent aan cultuur. Misschien is dat een mogelijkheid. Heel wat ouderen hebben een wagen, maar dat betekent niet dat ze nog bereid zijn daar veel of ver mee te rijden. Daarbij komen nog parkeerproblemen. Ouderen kunnen niet altijd vlakbij parkeren, maar sommigen hebben het moeilijk om nog maar een paar honderd meter af te leggen. Het is niet dat ouderen niet willen participeren, een aantal praktische aspecten houdt hen tegen.

De heer Paul Delva: Hoe doet Vlaanderen het op vlak van cultuurparticipatie bij ouderen in vergelijking met de buurlanden? Is de kloof tussen de algemene participatiegraad en de participatiegraad van ouderen groter in Vlaanderen?

Mevrouw Liesbeth De Donder: Dat weet ik niet. Maar er zijn wel grote verschillen tussen de gemeenten.

De heer Paul Delva: Onderwijs en socialisatie zijn determinerende factoren voor de participatie. Het is nodig te onderzoeken hoe de senioren van vandaag kunnen worden gemotiveerd tot participatie, maar de beste investering is inzetten op de socialisatie van de jeugd.

Mevrouw Liesbeth De Donder: Persoonlijke kenmerken zoals opleiding zijn belangrijk, maar dat neemt niet weg dat er andere factoren een rol spelen. Ouderen mogen dan wel geïnteresseerd zijn in cultuur en gemotiveerd zijn om te participeren, eens ze ouder worden zijn er tal van praktische drempels.

De voorzitter: Ik dank prof. Verté en mevrouw De Donder voor hun interessante bijdrage aan deze hoorzitting.

De voorzitter,

Philippe DE COENE

De verslaggever,

Lieven DEHANDSCHUTTER